

DOI: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K\(176\).63](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K(176).63)

Линник А.М.,
<https://orcid.org/0000-0002-0492-7685>
старший викладач кафедри філософії, права та соціально-гуманітарних наук,
Національна академія статистики, обліку та аудиту, м. Київ
Кудак В.В.,
<https://orcid.org/0009-0006-9575-9897>
викладач фізичного виховання КЗ КОР
«Богуславський гуманітарний фаховий коледж» імені І.С. Нечуя-Левицького
Кротов Г.В.,
<https://orcid.org/0000-0002-2158-1698>
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри олімпійського та професійного спорту,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ В ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ГАНДБОЛУ ТА ВОЛЕЙБОЛУ

У статті окреслено особливості формування морально-вольових якостей в студентській молоді засобами гандболу та волейболу, актуалізовано роль занять спортивними іграми, які володіють дієвим виховним змістом, формами та методами формування дисциплінованості, мужності, наполегливості, цілеспрямованості, впевненості у собі, моральної стійкості. На основі вивчення та аналізу психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми, стану роботи закладів вищої освіти, нами було розроблено критерії та показники формування морально-вольових якостей здобувачів вищої освіти у процесі занять гандболом та волейболом. Пізнавальний критерій (знання про морально-вольові якості, розуміння важливості гандболу та волейболу як засобу формування морально-вольових якостей, усвідомлення студентами необхідності відповідальності, самодисципліни, спроможності до самоконтролю під час занять гандболом та волейболом. Емоційно-ціннісний критерій (усвідомлений інтерес здобувачів вищої освіти до формування дисциплінованості, мужності, наполегливості, цілеспрямованості, моральної стійкості; бажання формувати морально-вольові якості у процесі занять гандболом та волейболом; бажання студентів проявляти відповідальність, самодисципліну, самоконтроль, долати труднощі у процесі занять гандболом та волейболом. Критерій довільного імпульсу (готовність студентів проявляти дисциплінованість, мужність, наполегливість, цілеспрямованість, моральну стійкість у процесі реалізації мети; прояв морально-вольових якостей у процесі занять гандболом та волейболом; прагнення прояву морально-вольового вчинку, відповідальності, самоконтролю. Діяльнісний критерій (здатність самостійно проявляти дисциплінованість, мужність, наполегливість, цілеспрямованість, моральну стійкість у процесі реалізації мети; уміння проявляти на практиці морально-вольові якості, допомагати викладачу в організації спортивно-масових заходів в закладах вищої освіти; уміння проявляти відповідальність, самодисципліну, самоконтроль, долати труднощі у процесі занять гандболом та волейболом). Завдяки розробленим критеріям та показникам нами було визначено рівні сформованості морально-вольових якостей в здобувачів вищої освіти засобами гандболу та волейболу, а саме: низький, середній, достатній та високий.

Ключові слова. гандбол, волейбол, морально-вольові якості, здобувачі вищої освіти, дисциплінованість, мужність, наполегливість, цілеспрямованість, впевненість у собі, моральна стійкість.

Linnyk Andriy, Vitaly Kudak, Krotov Hennadiy. Formation of moral and vocational qualities in higher education acquisitions through handball. The article outlines the peculiarities of the formation of moral and volitional qualities in student youth by means of handball, the role of sports games that have an effective educational content, forms and methods of formation of discipline, courage, perseverance, purposefulness, self-confidence, and moral stability is updated. Based on the study and analysis of psychological and pedagogical literature on the researched problem, the state of work of higher education institutions, we have developed criteria and indicators for the formation of moral and volitional qualities of higher education students in the process of handball lessons. Cognitive criterion (knowledge of moral-willed qualities, understanding of the importance of handball as a means of forming moral-willed qualities, students' awareness of the need for responsibility, self-discipline, self-control during handball lessons. Emotional-value criterion (perceived interest of students of higher education in the formation of discipline, courage, perseverance, purposefulness, moral stability; the desire to form moral and willful qualities in the process of handball lessons; the desire of students to show responsibility, self-discipline, self-control, overcome difficulties in the process of handball lessons. Criterion of voluntary impulse (students' willingness to show discipline, courage, perseverance, purposefulness, moral stability in the process of realizing the goal, the manifestation of moral and volitional qualities in the process of playing handball, the desire to manifest a moral and volitional act, responsibility, self-control. Activity criteria (the ability to independently demonstrate discipline, courage, perseverance, purposefulness, moral stability in the process of achieving a goal; the ability to demonstrate moral and willful qualities in practice, to help the teacher in organizing sports and mass events in higher education institutions; the ability to show responsibility, self-discipline, self-control, to overcome difficulties in the process of practicing handball). Thanks to the developed criteria and indicators, we determined the levels of formation of moral and volitional qualities in students of higher education by means of handball, namely: low, average, sufficient and high.

Keywords: handball, moral-willed qualities, higher education seekers, discipline, courage, perseverance, purposefulness, self-confidence, moral stability.

Постановка проблеми. Науковий пошук у досліджуваній проблематиці дав змогу зрозуміти необхідність формування морально-вольових якостей в здобувачів вищої освіти, що визначається потребою суспільства у дисциплінованій, цілеспрямованій, впевненій у собі, мужній, рішучій та гармонійно розвиненій особистості. Тому, актуалізується необхідність пошуку дієвих спортивно-оздоровчих змісту, форм і методів освітньої роботи із студентською молоддю, яка сприятиме формуванню досліджуваної категорії.

У даному контексті заняття гандболом та волейболом, пов'язані з конкуренцією й доданням труднощів під час спортивно-ігрової діяльності, фізичним навантаженням та змагальною діяльністю, сприяють розвитку фізичних якостей у студентської молоді та володіють широким арсеналом для формуванню необхідних морально-вольових якостей.

Українські дослідники у своїх роботах наголошують на значенні занять гандболом та волейболом під час формування морально-вольових якостей та відмічають, що це командна спортивна гра, яка належить до ситуаційного виду спорту, що передбачає захоплюючу та напружену боротьбу на спортивному майданчику. Даний вид спорту вимагає від здобувачів вищої освіти прояву високого рівня фізичних та морально-вольових якостей, вміння швидко орієнтуватись у просторі, бути координованим та витривалим. Командна діяльність студентів у процесі занять гандболом формує у них знання про важливість морально-вольових якостей, бажання зберігати вмотивованість та стійкість, уміння долати труднощі та перешкоди [2; 3; 9].

Ми погоджуємося з В. Масол, що наукова проблема формування морально-вольових якостей засобами гандболу та волейболу недостатньо вивчена в сучасному освітньому середовищі. Крім того, дослідження даного феномену зумовлена поступовим зниженням в здобувачів вищої освіти бажання відвідувати заняття з фізичного виховання, у них відсутня активна участь в різних видах фізкультурно-оздоровчої діяльності, що веде до неповноцінного фізичного та особистісного розвитку тощо [5; 6; 10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз та узагальнення наукової літератури дає можливість виокремити деякі аспекти дослідженості формування морально-вольових якостей здобувачів вищої освіти. Відтак, останніми роками були здійснені такі дослідження: основи формування морально-вольових якостей особистості (І. Бех, Т. Кравченко, А. Лучинська В. Масол та інші), виховання волі в здобувачів вищої освіти засобами гандболу та волейболу (М. Комісарик, Н. Кулик, Б. Леко, А. Линник, М. Тимчик, Г. Чуйко та Н. Скачедуб), вивчення проблем виховання студентської молоді засобами фізичного виховання (Г. Грибан, Ж. Дьоміна, О. Тимошенко та інші).

Мета дослідження – визначення критеріїв та показників сформованості морально-вольових якостей студентів засобами гандболу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вчені вважають, що у процесі напруженої тренувальної та змагальної діяльності відбувається формування морально-вольових якостей здобувачів вищої освіти, їх моральної поведінки, здатності долати труднощі та перешкоди, керувати власною поведінкою. Автори зазначають, що велике значення у досягненні освітньої мети або спортивних результатів має формування у здобувачів вищої освіти таких морально-вольових якостей як: мужність, цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, моральна стійкість, впевненість у собі та інші. Крім того, розвиток морально-вольових якостей студентської молоді залежить від якісної особистісно орієнтованої організації освітнього процесу. Формування даних якостей відбувається за допомогою належного науково-методичного супроводу, дотримання дисципліни у колективі, розвитку в студентів почуття дружби та відповідальності, поваги до спортивних традицій закладу вищої освіти. Слід наголосити, що морально-вольові якості ефективно формуються під час змагальної діяльності, так як систематична участь у змаганнях позитивно впливає на формування особистісних якостей здобувачів вищої освіти тощо [1; 3; 5; 7].

Дослідники вважають, що під час формування морально-вольових якостей студентської молоді засобами гандболу та волейболу варто педагогам й тренерам використовувати такі методи як: метод виконання фізичних вправ, переконання, метод гандикапу, створення ситуацій успіху, конкретного завдання, змагальний метод [2; 6; 7].

Корисними для розуміння особливостей формування морально-вольових якостей студентської молоді засобами волейболу стали висновки, зроблені Ю. Зайцевою І. Тараненко, С. Новіком у контексті негативних чинників, які впливають на процес формування морально-вольових якостей студентської молоді, а саме: гіперопіка батьків, у результаті якої здобувачі вищої освіти не у повній мірі проявляють морально-вольові якості; неготовність та небажання студентів проявляти зусилля, не уміння долати труднощі й перешкоди, досягати бажаної цілі у житті; перевантаженні непосильними завданнями або їх великою кількістю та інші [2].

На ролі спортивно-ігрової діяльності та занять фізичною культурою у формуванні морально-вольових якостей студентів наголошено у роботах багатьох українських учених. До цієї теми у своїх працях зверталися Б. Леко, Г. Чуйко, М. Комісарик, які вважають, що до характеристик волі людини слід відносити: здатність долати труднощі, які виникають на шляху реалізації поставленої мети; уміння проявляти самореалізацію в спортивній діяльності. Дослідники акцентують на необхідності формування сукупності позитивних вольових якостей, а саме: сміливість (здатність людини долати страх у разі виникнення небезпеки), наполегливість (прояв сили волі спрямованої для досягнення поставленої мети). Терплячість вчені трактують як вольові зусилля, які блокують бажання припинити розпочату справу, яка викликає внутрішню боротьбу [4].

Важливими для нашого дослідження стали погляди Г. Топчієвої, яка вважає, що виховання вольових якостей в закладі вищої освіти під час занять спортом відбувається у процесі цілеспрямованого виконання фізичних вправ. Вчена вважає, що виконуючи фізичні вправи студенти долають певні труднощі, які потребують прояву не тільки фізичних, а й вольових напружень. Разом з тим, спеціально дібрані загальнорозвиваючі комплекси вправ під час занять спортивними іграми, які розвивають фізичні якості студентської молоді необхідно послідовно ускладнювати за обсягом та інтенсивністю для збільшення зусиль на заняттях та прояву вольових якостей [8].

Дослідниця підкреслює, що правильно спланована фізична підготовка здобувачів вищої освіти, у контексті досліджуваного феномену, повинна складатися з фізичного навантаження з елементами вольових напружень, направлених на виконання складних освітніх завдань, тобто дієва співпраця в команді, готовність допомагати партнерам, уміння долати труднощі. Труднощами для студентів є не тільки спеціальні фізичні вправи, але й їх дозування та інтенсивність виконання [8].

Отже, на основі вивчення та аналізу психолого-педагогічної літератури з проблеми формування морально-вольових якостей (дисциплінованості, мужності, наполегливості, цілеспрямованості, впевненості у собі, моральної стійкості та інших) студентської молоді у процесі занять гандболом та волейболом, стану роботи закладів вищої освіти, нами було розроблено критерії та показники формування морально-вольових якостей здобувачів вищої освіти у процесі занять гандболом та волейболом.

Пізнавальний критерій визначався за такими показниками (знання про морально-вольові якості (дисциплінованість, мужність, наполегливість, цілеспрямованість, моральна стійкість), розуміння важливості гандболу та волейболу як засобу формування морально-вольових якостей, усвідомлення студентами необхідності відповідальності, самодисципліни, спроможності до самоконтролю під час занять гандболом та волейболом).

Емоційно-ціннісний критерій визначався за такими показниками (усвідомлений інтерес здобувачів вищої освіти до формування дисциплінованості, мужності, наполегливості, цілеспрямованості, моральної стійкості; бажання формувати морально-вольові якості у процесі занять гандболом та волейболом; бажання студентів проявляти відповідальність, самодисципліну, самоконтроль, долати труднощі у процесі занять гандболом та волейболом).

Критерій довільного імпульсу визначався за такими показниками (готовність студентів проявляти дисциплінованість, мужність, наполегливість, цілеспрямованість, моральну стійкість у процесі реалізації мети; прояв морально-вольових якостей у процесі занять гандболом та волейболом; прагнення прояву морально-вольового вчинку, відповідальності, самоконтролю).

Діяльнісний критерій визначався за такими показниками (здатність самостійно проявляти дисциплінованість, мужність, наполегливість, цілеспрямованість, моральну стійкість у процесі реалізації мети; уміння проявляти на практиці морально-вольові якості, допомагати викладачу в організації спортивно-масових заходів в закладах вищої освіти; уміння проявляти відповідальність, самодисципліну, самоконтроль, долати труднощі у процесі занять гандболом та волейболом).

Отже, завдяки розробленим критеріям та показникам нами було визначено рівні сформованості морально-вольових якостей у здобувачів вищої освіти засобами гандболу та волейболу, а саме: низький, середній, достатній та високий.

Висновки. Вивчення наукової літератури та результати проведеного дослідження дозволяють узагальнити, що необхідність залучення студентської молоді до занять гандболом та волейболом з метою формування морально-вольових якостей полягає у: психолого-педагогічних засадах гандболу та спортивних ігор, де культивується не лише фізична підготовка, а й становлення, розвиток здобувачів вищої освіти, формування їх морально-вольових якостей (дисциплінованість, цілеспрямованість, впевненість у собі, мужність, рішучість, моральна стійкість); формуванні у студентів уявлень про необхідності відповідальності, самодисципліни, спроможності до самоконтролю під час занять гандболом; формуванні бажання формувати морально-вольові якості у процесі занять гандболом; формуванні уміння проявляти на практиці морально-вольові якості, допомагати викладачу в організації спортивно-масових заходів в закладах вищої освіти; наявності якісного науково-методичного інструментарію на заняттях з гандболу, спрямованого на формування морально-вольових якостей студентської молоді; використанні дієвих форм і методів спортивно-ігрової діяльності, спрямованої на формування морально-вольових якостей здобувачів вищої освіти.

Література

1. Бурлака І. В., Лукачина А. В. Виховання засобами тенісу вольових якостей у студентів ЗВО неспортивного профілю. *Rehabilitation and Recreation*, (9), 2021. 141–145. <https://doi.org/10.32782/2522-1795.2021.9.18>
2. Зайцева Юлія, Тараненко Ірина, Новік Сергій. Роль та місце занять волейболом у формуванні особистості юних спортсменів. *International Science Journal of Education & Linguistics*. Vol. 2, No. 2, 2023, pp. 74-80. doi: 10.46299/ij.isjel.20230202.09.
3. Кулик Н., Скачедуб Н. Вольові якості спортсменів на прикладі гандболістів. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації* 18 (1) (2014): 408-413.
4. Лєко Б. А., Г. Чуйко та М. Комісарик. Розвиток вольових якостей у студентів-спортсменів. *Теорія і методика фізичного виховання*, вип. 5 травня 2008 р. С. 6-10, <https://www.tmfv.com.ua/journal/article/view/419>.
5. Масол В. В. Зміст виховання рішучості учнів старших класів у процесі спортивно-ігрової діяльності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Серія «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури: фізична культура і спорт»*. 2021. Вип. 3К(131)21. С. 262–265.
6. Масол В. В., Тимчик М. В. Теоретичні відомості виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Серія «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури: фізична культура і спорт»*. 2020. Вип. 3К(123)20. С. 266–269.
7. Пилипенко В., Тимчик М., Педорич, А. Ткаченко І., Гончар В., Лойченко М. Формування вольових якостей курсантсько-студентської молоді засобами футболу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*, вип. 2(122), Лютий 2020, с. 140-4, doi:10.31392/NPU-nc.series15.2020.2(122).28.
8. Топчієва Г. О. Виховання засобами фізичної культури та спорту вольових якостей у здобувачів ЗВО. Міжгалузеві диспути: динаміка та розвиток сучасних наукових досліджень : матеріали III Міжнародної наукової конференції, 27 січня 2023 р., м. Хмельницький. Вінниця : Європейська наукова платформа, 2023. С. 322–325.

9. Ячнюк Ю. Гандбол як засіб формування рухових навичок у студентів. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві* : збірник наукових праць № 1 (21), 2013.
10. Masol V. Metody i kryteria pielęgowania determinacji uczniów szkół starszych w procesie uprawiania kultury fizycznej. *Knowledge education law management nauka oświata prawo zarządzanie*. 2023. Vyp. 1(53)23.S. 13-17.

References

- Burlaka I. V., Lukachyna A. V. (2021). Vychovannia zasobamy tenisu volovykh yakostei u studentiv ZVO nesportyvnoho profilu. [Education of volitional qualities in non-sports higher education students by means of tennis]. *Rehabilitation and Recreation*, (9), 141–145.
2. Zaitseva Yuliia, Taranenko Iryna, Novik Serhii (2023). Rol ta mistse zaniat voleibolom u formuvanni osobystosti yunyk sportsmeniv. [The role and place of volleyball in the formation of the personality of young athletes]. *International Science Journal of Education & Linguistics*. Vol. 2, No. 2, pp. 74-80. doi: 10.46299/j.isjel.20230202.09.
3. Kulyk N., Skachedub N. (2014). Volovi yakosti sportsmeniv na prykladi handbolistiv. [Willpower of athletes on the example of handball players]. *Fizychna kultura, sport ta zdorovia natsii* 18 (1), 408-413.
4. Leko B. A., Chuiko H., Komisaryk M. (2008). Rozvytok volovykh yakostei u studentiv-sportsmeniv. [Development of willpower in student-athletes]. *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia*, vyp. 5 travnia S. 6-10.
5. Masol V. V. (2021). Zmist vykhovannia rishuchosti uchniv starshykh klasiv u protsesi sportyvno-ihrovoi diialnosti [The content of educating the determination of high school students in the process of sports and games]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova: Seria «Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury: fizychna kultura i sport»*, 3K(131)21, 262–265.
6. Masol V.V., Tymchuk, M. V. (2020). Teoretychni vidomosti vykhovannia rishuchosti starshoklasnykiv u protsesi zaniat fizychnoiu kulturoiu [Theoretical information on the education of determination of high school students in the process of physical education]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova: Seria «Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury: fizychna kultura i sport»*, 3K(123)20, 266–269.
7. Pylypenko V., Tymchuk M., Pedorych, A. Tkachenko I., Honchar V., Loichenko M. (2020). Formuvannia volovykh yakostei kursantsko-studentskoi molodi zasobamy futbolu. [Formation of strong-willed qualities of cadet-student youth by means of football]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seria 15. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport)*, vyp. 2(122), Liutyi, s. 140-4, doi:10.31392/NPU-nc.series15.2020.2(122).28.
8. Topchiieva H. O. (2023). Vychovannia zasobamy fizychnoi kultury ta sportu volovykh yakostei u zdobuvachiv ZVO. [Education by means of physical culture and sports of willpower in students of higher education]. *Mizhhaluzevi dysputy: dynamika ta rozvytok suchasnykh naukovykh doslidzen* : materialy III Mizhnarodnoi naukovo konferentsii, 27 sichnia 2023 r., m. Khmelnytskyi. Vinnytsia : Yevropeiska naukova platforma. S. 322–325.
9. Yuachniuk Yu. (2013). Handbol yak zasib formuvannia rukhovyykh navychok u studentiv. *Fizychno vykhovannia, sport i kultura zdorovia u suchasnomu suspilstvi* : zbirnyk naukovykh prats № 1 (21), 2013.
10. Masol V. (2023). Metody i kryteria pielęgowania determinacji uczniów szkół starszych w procesie uprawiania kultury fizycznej. *Knowledge education law management nauka oświata prawo zarządzanie*. 2023. Vyp. 1(53)23. S. 13-17.

DOI: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K\(176\).64](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K(176).64)

Ляхова І.М.

<https://orcid.org/0000-0001-6882-7299>

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри фізичного виховання і педагогіки спорту
Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ

АНАЛІЗ І ХАРАКТЕРИСТИКА КАТЕГОРІАЛЬНО-ПОНЯТІЙНОГО ПОЛЯ ПОНЯТІЙНОЇ КОНСТРУКЦІЇ «ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У СФЕРІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ»

У статті висвітлено категоріально-понятійне поле понятійної конструкції «інноваційні технології у сфері фізичного виховання і спорту», що є основою для її побудови; надана характеристика таких понять як: «технологія», «інновація», «інноваційна діяльність у сфері освіти», «освітня технологія», «інноваційна освітня програма», «інноваційний освітній проект», «інноваційний освітній продукт», «інноваційний цикл», «інноваційні технології», «інноваційні технології у сфері фізичного виховання і спорту»; представлено їх взаємозв'язок і значення для освіти в цілому та фахівців сфери фізичного виховання, зокрема.

Аналіз, синтез і узагальнення понять і понятійних конструкцій наукової та науково-методичної літератури, державних номенклатурних документів, а також таких методів дослідження як: порівняння, аналіз власного багаторічного педагогічного досвіду з перевірки, рецензування кваліфікаційних робіт здобувачів вищої освіти, в тому числі й опанування та експертування дисертацій, було з'ясовано, що більшість здобувачів вищої освіти не приділяють належної уваги засвоєнню спеціальної термінології під час навчання у вищій школі, не звертаються до законодавчих актів, що мають до неї пряме відношення, а відтак, не використовують її на належному рівні у практиці роботи за фахом. Разом із тим, спеціальна термінологія завжди пов'язана зі змістом конкретної науки, теорією та практикою певної сфери.